

אחרית דבר

מאת

לנה שילוני

על מצבתו בפריס ביקש הסופר הצרפתי אנרי בייל (Beyle), הידוע בשם סטנדאל, לרשום כתובת באיטלקית. הוא קרא לעצמו "אריגו (הצורה האיטלקית של אנרי) בייל, איש מילנו". ואמנם במילנו בפרט, ובאיטליה בכלל, בילה סטנדאל שנים רבות, את השנים הסוערות, המאושרות והמיוסרות ביותר בחייו. הרומן "מנזר פרמה" (La chartreuse de Parme) עומד כולו בסימן החוויה האיטלקית של המחבר. סטנדאל מעלה בספרו שוב שוב את הניגוד בין צרפת מולדתו לבין איטליה שכבשה את לבו. ב"האדום והשחור", שנכתב שמונה שנים לפני "מנזר פרמה", תיאר הסופר את החברה הצרפתית בתקופת הרסטורציה, כשהיא נשלטת על-ידי יהירות, צביעות והעמדת פנים. כל מעייניהם של הצרפתים נתונים לחישובי רווח קטנוניים. לעומת זאת, באיטליה הפיוטית של סטנדאל, כפי שהיא מתגלה ב"מנזר פרמה", יש מקום לשמחת חיים, לתמימות, לאהבת אמת, לאמנות ולמחוות גדולות. בניגוד לצרפת, קסמה של אשה אינו פג כשהיא יורדת מנכסיה, האדם חשוב מן הכסף. לא במקרה איטליה היא מולדת האופרה, ואמנם סטנדאל בילה שעות רבות ב"לה סקלה" של מילנו. היום שבו שמע לראשונה, כחייל צעיר באיטליה, אופרה של צ'ימרוזה היה לאחד הימים המרגשים ביותר בחייו.

קורות חייו של סטנדאל הן רומן בפני עצמו, והן משכו כתבי ביוגרפיות רבים. הכותבים יכלו להיעזר בספרו האוטוביוגרפי "חיי אנרי ברולאר" (La vie de Henry Brulard) שלא ראה אור בחיי המחבר, ובשרבוטים הרבים בשולי כתיבה שהותיר, המגלים את צפונות לבו. אנרי בייל נולד ב-1783 בעיר השדה גרנובל כבן למשפחה בורגנית אמידה. כשהיה בן שבע מתה אמו האהובה, והחיים במחיצת אביו הפכו לסיוט עבור הילד. הוא שנא את אביו ואת המורים העריצים שהופקדו על חינוכו, והוא מספר על שמחתו כשנודע בעיר על עריפת ראשו של המלך. הוא מאס בכל בעלי הסמכות, באלוהים, במלך, באביו, ובנציגיהם עלי אדמות. שנאתו לאביו גרמה לו לנטוש את השם בייל, והוא חתם על ספריו ועל מאמריו בעשרות שמות בדויים. הידוע שבהם היה הברון פרדריק דה סטנדאל (Stendhal) על שם עיירה בגרמניה. אפילו באוטוביוגרפיה שלו בחר להסתתר מאחורי שם משפחה בדוי. בגיל שש-עשרה עזב באנחת רווחה את עיר הולדתו ועבר לפריס שבה היה אמור ללמוד הנדסה. אך בייל הצעיר, שהצטיין במתמטיקה, חלם על ספרות ותיאטרון ורצה להיות "מולייר מודרני". הוא גם ביקש ליטול חלק בהרפתקה הנפוליאונית. פייר דארו, קרוב משפחה בעל תפקיד בכיר בממשל, נטל אותו תחת חסותו וצירף אותו לצבא שיצא

ב־1800 לאיטליה. בן שבע־עשרה הגיע סטנדאל לראשונה למילנו, וזכה למינוי כקצין פרשים זוטר. את הדי שיכרון החושים שחש אז אנחנו מוצאים בפרק הפתיחה המפעים של "מנזר פרמה" המתאר את כניסתם הראשונה של הצרפתים למילנו בשנת 1796 ואת שחרורה מידי האוסטרים. המעבר לאיטליה היה בשביל סטנדאל הצעיר בבחינת התגלות: הוא התאהב במילנו, בנשים האיטלקיות, במוסיקה האיטלקית, בספונטניות ובהתלהבות שמצא שם.

בשובו לפריס ניסה סטנדאל לכתוב מחזות אך ללא הצלחה. ב־1806 חבר שוב למיטיבו דארו שמצא לו משרה במנהל הנפוליאוני בגרמניה. הוא שירת כמושל צבאי במחוז בראונשווייג, שם נמצאת העיירה שטנדהאל שאת שמה אימץ לו בגרסתה הצרפתית סטנדאל. עם שובו לצרפת זכה למינוי בכיר בממשל, וניהל חיי פאר חסרי דאגה. ב־1812 חדרה המציאות לחייו: הוא נשלח לרוסיה נושא איגרת לנפוליאון, ונקלע שם לשריפת מוסקווה ולנסיגה המבוהלת של הצבא הצרפתי שעלתה בחיי רבבות חיילים. הוא מונה לאחראי לאספקה לחילות הנסוגים, ומילא את תפקידו בגבורה בתנאים בלתי־אפשריים. הוא חזר חולה, הלום קרב וכפי שכתב לאחותו פולין: "בפעם הראשונה בחייו רזה". עם נפילת נפוליאון נפל גם סטנדאל, כפי שניסח זאת בעצמו. בגיל 32 מצא את עצמו כמי שחייו מאחוריו. המשטר הישן חזר לצרפת, המלוכנים והכמרים שנואי נפשו שבו לשלוט. כמי שהיה מזוהה עם המשטר הקודם העדיף סטנדאל לחיות בגלות. ב־1814 הוא חזר למילנו ונשאר שם שבע שנים. הוא פתח בקריירה חדשה של סופר ועיתונאי. ספריו הראשונים הוקדשו למסעותיו באיטליה, לציור ולמוסיקה האיטלקיים.

בצרפת היו לסטנדאל אהובות שונות אך את החוויות העמוקות ביותר ידע במילנו. בעודו חייל צעיר התרשם מן הקורטיזנה אנג'לה פייטרגרואה, יפהפיה כובשת לבבות ותכננית. עם שובו לאיטליה הגשים כגבר בוגר את חלמו של החייל הביישן, ואנג'לה הפכה לפילגשו. לדוכסית סנסוורינה (Sanseverina) ב"מנזר פרמה" העניק הסופר קווי אופי אחדים של אהובתו. אך במילנו ידע סטנדאל גם את האהבה הגדולה והנואשת ביותר של חייו. הוא התאהב עד טירוף במטילדה וויסקונטיני, אשתו בנפרד של הגנרל הפולני יאן דמבובסקי שהתעלל בה. סטנדאל חיזר אחריה במשך שנים אך היא לא נעתרה לו. בהשראתה כתב את ספרו "על אהבה" (De l'amour). היא נפטרה בגיל צעיר והפרשה הותירה פצע בלבו של הסופר. הוא ידע שחבריו אשר ראו בו הולל גס רוח, היו לועגים לו אילו ידעו על אהבתו הרומנטית לאשה שלא נענתה לו מעולם, והקפיד לשמור על ארשת צינית. סטנדאל קרא לשניות הזאת: הניגוד שבין דון ז'ואן רודף הנשים לבין ורתר הצעיר של גתה, המוכן למות בשל אהבתו. גם לגיבורו פבריציו דל דונגו העניק הסופר את הכפילות הזאת: פבריציו, הכובש ונוטש נשים בחדווה אלגנטית, מסוגל גם לאהוב עד כלות הנשמה, וכזו היא אהבתו לקלליה (Clelia).

ב־1830, כשנפל בצרפת משטר הרסטורציה הריאקציוני, היתה לסטנדאל עדנה. בממשל הליברלי יחסית של לואי־פיליפ היו לו תומכים, והוא קיבל מינוי כקונסול בטריאסטה. האוסטרים, ששלטו באזור וידעו על קשריו של הצרפתי עם לוחמי

החופש האיטלקיים, סירבו לאשר את המינוי. סטנדאל, שחלם על צפון איטליה האהובה עליו, נאלץ להסתפק במשרה של קונסול בעיר הנמל העלובה צ'יוויטה-ווקיה הסמוכה לרומא. הוא נמלט משם לחופשות ממושכות בפריס, בה הפך לדמות ידועה בסלונים הספרותיים. במהלך אחת החופשות הללו, בשנת 1838, נולד הרומן "מנזר פרמה". הנסיבות היו יוצאות דופן: ב-4 בנובמבר הסתגר סטנדאל בחדרו והחל להכתיב את הרומן ללב לב מקצועי כשהוא מספר אותו כאחוז דיבוק. הספר, כעין אלתור מתמשך, נכתב מתוך חירות צורנית גמורה. סטנדאל הוא לפעמים מספר כליידע, לפעמים הוא מצטמצם לנקודת-מבטה של דמות זו או אחרת, המשמיעה באוזנינו את דבריה, לפעמים הוא משתף את הקורא במהלכי הסיפור. במקומות רבים ברומן אפשר לחוש את אופיו הדיבורי, למשל בראשית פרק שישה-עשר: "אבל לפי שעה עלינו להשאיר את פבריציו בכלאו, אי-שם במרומי המצודה של פרמה; שומרים עליו היטב, ואפשר שנשוב ונמצא אותו שם שונה במקצת משהיה. אנו עומדים לעסוק עתה, ראשית כול, בחצר המלוכה..." (עמ' 222) או מאוחר יותר: "שכחנו לספר במקום המתאים כי הדוכסית שכרה לה בית בִּפְלֶג'יֶטָה..." (עמ' 316).

סטנדאל אינו מוותר על האירוניה המאפיינת את כתיבתו. אולם, בעוד שב"אדום והשחור" ביקש לכתוב בסגנון יבש של דיווח משפטי, הרי שב"מנזר פרמה" האהבה לאיטליה ומקורותיו ההיסטוריים מכתיבים לו סגנון רגשני ומעורב יותר. בגלל נסיבות חיבורו שלא כללו תכנון מפורט, קשה לקורא לעקוב אחרי הכרונולוגיה של הרומן, והקצב משתנה לכל אורכו. יש בו פרקים מהירים ורבי תהפוכות, המתחלפים בפרקים מתמשכים מרובי פרטים, וסיום הנראה חפוז. כעבור 53 ימים של הכתבה קדחתנית היה כתב-היד מוכן. היה זה ספר בן 640 עמודים, ומקובל לחשוב שרק הפצרותיו של המו"ל מנעו מן הסופר להמשיך. הרומן ראה אור באפריל 1839 וזכה לביקורת נלהבת של בלזק, שגרמה התרגשות רבה לסטנדאל. בלזק כתב כי סטנדאל הוא אחד הסופרים הצרפתיים המעולים ביותר, אך הביע חשש כי רק מעטים ידעו להעריך את גאונותו ב"מנזר פרמה". במאמרו הארוך בלזק גם לא חסך ביקורת מהספר והצביע על מבנהו הלקוי לדעתו ועל שיבושי סגנון. סטנדאל התייחס לדברים בכובד-ראש ורשם תיקונים שונים בעותק שנתר אצלו. "מנזר פרמה" היה הספר האחרון שסטנדאל השלים. הוא הותיר מספר פרקים של רומן חדש בשם "למיאל" (Lamiel) שבמרכזו עמדה לראשונה אשה. בשנת 1842 הכה בו השבץ כשהתהלך ברחוב בפריס והוא מת למחרת.

הרומנים הראשונים של סטנדאל, "ארמאנס" (Armance) וביתר שאת "האדום והשחור", היו רומנים ריאליסטיים לכל דבר. "האדום והשחור" סיפר על עלייתו החברתית של ז'ולייין סורל בן המעמד הנמוך בצרפת הריאקציונית שלאחר נפילת נפוליאון. רק בפרקים האחרונים הגיבור מעדיף את חלומותיו על פני המציאות. "מנזר פרמה", לעומת זאת, חומק מכל הגדרה, וזה סוד קסמו. את הספר המורכב יעד סטנדאל ליחידי סגולה, ובשורה האחרונה ברומן הוא הקדיש אותו באנגלית ל-"To the happy few". אך מה טיבו של הספר? רומן היסטורי, המתאר את איטליה

במחצית הראשונה של המאה ה-19? אגדה על נסיך יפה תואר ונסיכה קסומה, הכלואים במגדל אימתני? רומן פיוטי בעל סממנים מיתיים, שמקורו באהבתו של סטנדאל לנופי איטליה ולאנשיה? רומן פוליטי על צאצאי מקיאוולי במאה ה-19? קומדיה של תככים בנסיכות גרוטסקית? סיפור חניכתו של צעיר תמים, מעין קנדיד איטלקי, המחליף זהויות ומחפש לו תחליפי אב? או שמא רומן פיקרסקי נוסח המאה ה-18 שגיבורו נע ונד במרחב הגיאוגרפי והחברתי, פעם למעלה ופעם למטה, מוקף שודדים, שוטרים, שחקנים נודדים ונשים קלות-דעת?

התשובה על כל השאלות היא "גם וגם", ובתוך הרומן הפוליפוני ימצא כל קורא את "מנזר פרמה" המועדף שלו. אך השאלה הראשונה שחייבת להישאל היא בעצם: מתי מתרחשת העלילה? האם אנחנו מצויים בתקופתו של סטנדאל, או שמא באיטליה דמיונית בימי הרנסנס? אופיה המורכב של היצירה נובע קודם כול ממקורותיו של הספר. סטנדאל אהב כרוניקות איטלקיות עתיקות, ושלב מהן השראה לנובלות שונות שפרסם. בשנים שקדמו לכתיבת הרומן הוא קרא בין השאר סיפור על מקורות גדולתה של משפחת פֶרְנַנְדֵה (Farnese) במאה ה-15, ורשם לעצמו כי יש כאן חומר ל"רומנצטור". ה"רומנצטור" צמח לרומן גדול כשסטנדאל הוסיף לסיפורי הרנסנס את זיכרונות איטליה שלו עצמו. הפרקים הראשונים מעוגנים בהיסטוריה של תקופת סטנדאל. האופוריה המלווה את כניסת הצרפתים למילנו, כשנשותיה נופלות שדודות לרגלי הכובשים השרמנטיים, ניסיונו ההרואי והמגוחך של פבריציו דל דונגו הצעיר להילחם למען נפוליאון בקרב ווטרלו, פרטים על דיכוי היסודות הליברליים – כל אלה ממקמים את הסיפור בראשית המאה ה-19. אך פרקים אחרים מושפעים מעלילותיו של צעיר איטלקי שונה, בן המאה ה-15. אלכסנדר פֶרְנַנְדֵה זכה לחסותה של דודתו וונדוצה שבין מאהביה היה הקרדינל רודריק. הקרדינל נטה חסד לאלכסנדר וקידם אותו בהייררכיה הכנסייתית למרות שהצעיר חי חיי הוללות ואף נכלא בשל מעלליו במצודת סן-אנג'לו ברומא. ממש כמו פבריציו, הוא הצליח לברוח מהכלא בעזרת חבלים. כשהקרדינל נבחר לאפיפיור אלכסנדר ה-4, דאג בהמלצת הדודה שנשאר מאוהב בה, למנות את פֶרְנַנְדֵה הצעיר לקרדינל. הקרדינל החדש לא ויתר על אהובה בשם קלריה (שמה מתחרו עם קלליה) שילדה לו שני ילדים. קשר זה נותר עלום, אך מיחסים אחרים נולדו לו ילדים נוספים שלאחד מהם העניק את נסיכות פרמה. בזקנתו היטיב אלכסנדר את דרכיו ובגיל 67 נבחר לאפיפיור בשם פאולוס ה-3. את הסיפור הזה קרא סטנדאל, והוא השפיע על גורלו של פבריציו. אם קורא "מנזר פרמה" מתרעם על חוסר המוסריות של הדמויות, כדאי לו להיזכר במעלליהם של אנשי הכנסייה שקורותיהם נתנו השראה לסטנדאל. אך אין זו רק נאמנות למקור ההיסטורי. גיבוריו של סטנדאל אינם כפופים למוסר המקובל, הם נשמעים לצו לבם ופועלים מעבר לטוב ולרע. לא נתפלא לגלות ש"מנזר פרמה" היה הרומן האהוב על ניטשה. קרוב יותר לזמננו, הסופר האיטלקי איטלו קאלווינו הגדיר את ספרו של סטנדאל כ"רומן היפה ביותר בעולם".

בסיפור העתיק מצא סטנדאל תבנית שבלטה כבר ב"האדום והשחור": בחור צעיר נקלע בין שתי נשים, אחת אמהית ובת דורה של האם, והשנייה צעירה בת גילו, המתחרות על אהבתו. שם מדאם דה רנאל ומטילד דה לה מול, וכאן ב"מנזר פרמה" הדודה ג'נה שתהיה לדוכסית סנסוורינה, המאוהבת באחיינה, לעומת קלליה, העלמה הצעירה והתמה. יש דמיון גם בין הגיבורים: שניהם יפי תואר, חטובים ושופעים קסם. סטנדאל השמן והמקריח נהנה להתגלם בז'ולייין סורל ב"אדום והשחור" ובפבריציו דל דונגו ב"מנזר פרמה". אך סורל היה דמות ריאליסטית, צעיר שאפתן שמוצאו הפלבאי כפה עליו להתחפש ולהעמיד פנים כדי להצליח בחברה. פבריציו, לעומת זאת, הוא בן למשפחת אצילים עתיקה, דמות של נסיך מן האגדות, בעל ביטחון עצמי המאפשר לו לנהוג בספונטניות שובת לב, ולהקסים נשים וגברים כאחד. יש דמיון גם בהערצתם של שני הגיבורים לנפוליאון. ז'ולייין החי במשטר המבקש למחוק את המהפכה שהיתה ואת תקופת נפוליאון, גאלץ להסתיר את רגשותיו. פבריציו, לעומת זאת, כפי שרומז לנו סטנדאל, הוא בנו של קצין צרפתי מכובשי מילנו, הסגן רובר, שהמקריזה דל דונגו לא עמדה בפני קסמיו. כשנפוליאון שב מן האי אלבה, מבקש פבריציו בן השבע-עשרה להצטרף לחילותיו.

פבריציו בורח מן הבית, עובר לצרפת ונע בעקבות הצבא המתרחק ממנו עד שהוא מגיע סוף סוף למקום שיתפרסם בשם ווטרלו. תיאור המערכה ההיסטורית כפי שחווה אותה פבריציו התמים הוא תיאור קלאסי בתולדות הספרות. המלחמה ב"מנזר פרמה" מוצגת לא כהתמודדות סדירה של כוחות אלא כאנדרלמוסיה מפחידה, כרצף חסר פשר של יריות, תנועות פרשים וחיל רגלים, בתוך שטח עצום שמתגוללים בו בכוח הרוגים, פצועים וסוסים מתים. פבריציו הנפחד חש מבוכה ובלבול. הוא תוהה אם בקבוצת הגנרלים שחלפה ביעף על פניו, היה גם גיבורו נפוליאון. הוא נפצע מ"אש ידידותית", על-ידי צרפתים הנמלטים מן המערכה. הוא נתקל בגנרל הרוזן ד'א***, אותו סגן עני שלפני שנים הקסים את אמו במילנו. הוא היה, אומר לנו סטנדאל, מאושר לפגוש את פבריציו דל דונגו, לו ידע את זהותו של הצעיר. אך במקום פגישה נרגשת צפויה לפבריציו חוויה משפילה. סוסו של הגנרל נהרג, ואנשיו אינם מהססים: בסצינה פרוידיאנית, הם מורידים את פבריציו מן הסוס שרכש וללא גינונים מוסרים את הסוס למפקדם. האב מסתלק על סוסו של הבן המוטל חסר אונים על האדמה. לבסוף, בתוך הבלבול והמנוסה, חדלים החיילים לציית למפקדיהם, והם נמלטים על נפשם מפני פרשי האויב השוטפים את שדה הקרב. אך האומנם היה זה קרב? פבריציו שואל את עצמו: "האם באמת השתתפתי בקרב? נדמה לו שכן, והיה חש אושר עילאי לו היה בטוח בזאת לגמרי" (עמ' 62). גם לאחר שהתרחק משדה המערכה, ממשיך פבריציו לתהות: "האם מה שראה היה קרב, ... והאם הקרב הזה היה קרב ווטרלו?" (עמ' 71).

מעניין להשוות את תיאור קרב ווטרלו של סטנדאל לתיאורו של אותו קרב אצל ויקטור הוגו ב"עלובי החיים". הוגו, מספר כל-יודע מתאר את המהלכים הצבאיים מלמעלה, כסדרה של אירועים שיש להם משמעות. הוגו שחזר את הקרב מתוך ראייה

פנורמית מלאכותית. סטנדאל לא השתתף אמנם בקרב ווטרלו, אך הוא נכח בקרבות אמיתיים והיה עד לתבוסת הצרפתים ברוסיה שלימדה אותו דבר על פחד, סבל וחוסר אונים. תיאור המלחמה שלו נשאר משכנע ואמין גם היום.

גברים מתנכלים לפבריציו: אביו האמיתי גונב את סוסו, אביו המרקזיז דל דונגו הפועל בשירות האוסטרים המדכאים את צפון איטליה, מחריים את בנו. אחיו אסקניו מלשין על ההרפתקה הנפוליאנית שלו לשלטונות האוסטריים, ופבריציו נאלץ להסתתר. נשים, לעומת זאת, אוהבות אותו ומגוננות עליו. בשדה הקרב מטפלות בו המזנונאיות. בשובו לאיטליה מתגייסות למענו נשות המשפחה, אמו, אחיותיו, ודודתו ג'ינה, שרגשותיה כלפי פבריציו הם יותר מאמהיים. ג'ינה, שעתידה לחיות עם מאהבה הרוזן מוסקה בנסיכות פרמה, תהיה מוכנה לעשות למען אחיינה הפוחז את כל מעשי הטירוף האפשריים. פבריציו יודע שנשים אוהבות אותו, וכאשר הוא פוגש לראשונה את הנערה קלליה, נחה עליו רוח הנבואה והוא אומר לעצמו: "יכולה היתה להיות בת-לוויה מקסימה למאסר...איזו עמקות מחשבה נשקפת מאחורי המצח הזה! היא תדע לאהוב" (עמ' 75). אכן, כשיפגוש בה כעבור שנים, והוא אסיר בפרמה, במצודה של אביה פביו קונטי, היא תדע לאהוב את פבריציו ולהקריב את עצמה למענו.

יש דמיון נוסף בין שני הרומנים הגדולים של סטנדאל: שני גיבוריו הצעירים מתמכרים ל"כלא המאושר". גם ז'ולייין וגם פבריציו מוצאים את עצמם במאסר במקום גבוה החולש על הנוף, והם חשים בו התעלות תרתי משמע, ניתוק מהבלי העולם הזה והזדמנות לשקוע בהזיות. עם כל כישוריהם החברתיים, הפותחים בפניהם דלתות, מרגישים שני הגיבורים אושר מושלם דווקא כאשר הם רחוקים מעיני הבריות, ויכולים להתמסר לחלומותיהם. לפבריציו הכלא הוא גם המקום בו יגלה אהבת אמת לקלליה שהיא בתו של הסוהר שלו. הקשר המושלם ביניהם כמעט ואינו נזקק למילים, שטבען לסלף. די לזוג הנאהבים במבטים או בשפת סימנים. אהבת אמת, רומז לנו סטנדאל, מיטיבה להתקיים בתנאים מיוחדים: הרחק מעיני הציבור, בתקשורת שאיננה מילולית, באפלה גמורה. עוד לפני שיגיע למצודה שבה ייכלא, מבלה פבריציו שעות של אושר כשהוא מסתתר במגדל הפעמונים בכנסייתו של הכומר בלנס (Blanès) שהוא קורא לו "אביו האמיתי".

האב בלנס הוא האיש המכניס נימה מיסטית לספר. הכומר מאמין באסטרולוגיה וחווה את עתידו של פבריציו. אין כאן רק הד לאמונות תפלות. גם סטנדאל מאמין בגורל ובסימנים המטרימים אותו. אפילו ב"האדום והשחור" הריאליסטי מוצא ז'ולייין סורל בראשית דרכו פיסת נייר המבשרת על הוצאתו להורג של צעיר ששמו דומה לשלו, ואמנם זה עתיד להיות גורלו של ז'ולייין. פבריציו רואה בילדה קלליה אהובה בעתיד שתדע להנעים עליו את שהותו בכלא, ונבואתו מתממשת. היחס לדת ב"מנזר פרמה" הוא דו־ערכי. מצד אחד מציג סטנדאל את האב בלנס הצדיק ומצד שני הוא מתאר את אנשי הכנסייה החנפים והמושחתים של נסיכות פרמה. קלליה היא קתולית אדוקה, אך הדבר אינו מונע ממנה להמציא תירוצים כדי להפר את נדרה

למדונה. היא נשבעה שלא תראה יותר את פבריציו, אך היא ממשיכה להיפגש עמו בחשכה, ולמרות היותה אשה נשואה היא מתנה אהבים עם איש כנסייה. לא בקלות מתגבר פבריציו על רתיעתה של קלליה מפני החטא. הפעם הוא נזקק למילים. כדי לשכנע את קלליה, אשר נישאה במצוות אביה, שתבגוד בבעלה ותפר את נדרה, לא די במבטים ובסימנים. בשעת הצורך מתגלה פבריציו כאמן המילים, כמו סטנדאל יוצרו, ובעזרתן ידע לרגש. ככל איטלקי אמיתי פבריציו כותב שירים לעת מצוא. שירה היא עיסוק נפוץ, גם המשרת הנאמן לודוביקו הוא משורר, גם הרופא האידיאליסט פֶּנְטָה פאלה. אך כדי לכבוש את לבה של קלליה לא די בשירים. פבריציו איש הכנסייה הופך למטיף מפורסם, מושא להערצה כמו כוכב רוק או שחקן ידוע בימינו. המונים נוהרים לשמוע אותו, וקלליה אינה עומדת בפיתוי. דרשותיו קורעות לב, וקלליה מבינה שהמטיף מדבר אליה. הוא זועק את אהבתו אליה, והיא יודעת שייאושו נגרם על-ידיה. היא קובעת לו פגישה בחצות, שהרי נדרה נדר שלא תראה יותר את אהובה. בחשכה גמורה שומע פבריציו את הקול שאליו ייחל אומר לו את המילים הפשוטות והנשגבות: "היכנס לכאן, ידיד נפשי" (עמ' 385). סטנדאל העיר באוטוביוגרפיה שלו שקשה לו לתאר רגעי אושר ושלמות, והוא מדלג במשפט אחד על שלוש שנים של אהבה.

לקראת סוף הספר, אולי משום שדחקו בסופר לסיים, או אולי משום שחש בעצמו בצללים המאיימים על העולם שיצר, המאורעות רודפים זה את זה. ילד נולד לקלליה ולפבריציו ושמו סנדרינו, והוא גדל כבנו של המרקו קרשנצ'י, בעלה של קלליה. פבריציו אינו מוכן לוותר על בנו, ולמרות חששותיה של קלליה, הוא מביים את מותו של הילד, וחוטף אותו. אך הילד החטוף מת באמת כעבור מספר חודשים, ואמו רואה בכך עונש משמיים על חטאיה. פרשת סנדרינו נראית מלאכותית אך סטנדאל כתב כי היא חיונית לרומן ואף מהווה את אחת הסיבות לכתיבת "מנזר פרמה". המבקרים ראו בסיפור זה הד למותה של ילדה, בתה של אחת מאהובותיו של סטנדאל. סטנדאל שחיבב את הילדה הזדהה עם אבלה של האם. אין לנו שום הוכחות לכך אך ייתכן גם הסבר אחר: אולי גם לסטנדאל נולד בן מאחת הנשים הנשואות שהיו פילגשיו, ומותו של הילד נותר כפצע בלבו של הרווק המזדקן והעירי שכתב את "מנזר פרמה". אולי היה יכול להיות אב יותר טוב לבנו משהיה אביו שלו? יחסי אבות ובנים מעסיקים את סטנדאל ביצירות רבות. ב"האדום והשחור" מואס ז'ולייין באביו הביולוגי גם הרוח, ומחפש לו תחליפי אב. הוא מוצא אותם בסמינר לכמרים ואחר-כך בדמותו של פטרונו האריסטוקרטי המרקו דה לה מול. ב"מנזר פרמה" האב החוקי דוחה את פבריציו. הקצין הצרפתי, שנרמז לנו כי הוא אביו הביולוגי, מתעלם ממנו, וכמו ז'ולייין גם פבריציו מוצא לו תחליפי אב: את הכומר בלנס המציין את התום והצניעות של הנעורים, ואת הרוזן מוסקה (Mosca) המסמל בגרות חסרת אשליות.

אחרי מות סנדרינו קלליה מתה מרוב צער, ופבריציו מוותר על פאר הכנסייה ועל הבלי העולם הזה. הוא פורש למנזר של פרמה, שבו ימות, כפי שניבא לו האב בלנס, בשלוות נפש כשהוא לבוש לבן כאחד הנזירים. גם ג'ינה, שהיתה לאשתו של הרוזן

מוסקה, אינה מאריכה ימים אחרי מותו של אחיינה האהוב. המשפט האחרון של הספר מחזיר אותנו אל הפן הפוליטי של הרומן, אל הנעשה בנסיכות פרמה שזכתה בשליט צעיר ואהוב שאינו הולך בדרכיו העריצות של אביו. בתי-הסוהר שהיו מלאים במתנגדי המשטר עומדים עתה ריקים.

"מנזר פרמה" אינו רק סיפורו הפיקרסקי של פבריציו, הוא גם סאטירה פוליטית. "הפוליטיקה ביצירת ספרות", מעיר סטנדאל במשפט מפורסם, "כמוה כיריית אקדח באמצע קונצרט – דבר-מה גס ובוטה, שאי-אפשר עם זאת שלא לתת עליו את הדעת" (עמ' 318). האזהרה הזאת אינה מונעת מהסופר לדווח לנו בפרוטרוט על הנעשה בנסיכות פרמה הקטנה, המונהגת בידי רנוצ'ו-ארנסטו הרביעי, שליט עריץ, הבודק כל ערב אם אויביו אינם מסתתרים מתחת למיטתו וזוממים להורגו בשנתו. הנסיך מפיל את חיתתו על נתיניו ועל אנשי הממשל. התובע הכללי המנוול ראסי ושופטי המדינה מוכנים לכל תועבה כדי להשביע את רצון אדונם. אנשי הכנסייה אינם טובים מבעלי השררה האחרים. הארכיגמון לנדריאני הוא איש כנוע ורודף כבוד. סטנדאל נהנה לתאר את תככי החצר, את משחקי הכוח בין הרוזן מוסקה העומד בראש הממשל לבין השליט, ובינו לבין אנשי החצר האחרים. הוא משתעשע בתיאור היחסים השוררים בין הנשים השונות, החל מאשתו הביישנית והצנועה של הנסיך העריץ ועד לדוכסית סנסוורינה הספונטנית והכובשת, אהובתו של הרוזן מוסקה. הזוג המבוגר עוקב אחר מעלליו של פבריציו, הבן הסורר, ועושה הכול כדי להציל אותו מן הצרות שנקלע אליהן ברוב פזיזותו. עד לפגישתו עם קלליה פבריציו מתאהב בקלות, ומחליף נשים ללא נקיפות מצפון. אהבתו לקלליה מציינת את התבגרותו. לעומת הרפתקאותיו של פבריציו, שסופן אהבה רומנטית ושלמה, הזוג מוסקה-סנסוורינה מציג דגם אחר: אהבה בוגרת ומפוכחת. מוסקה אמנם מאוהב כנער, אך הוא יודע על אהבתה של הדוכסית לפבריציו, ומוכן למחול על כבודו. היא מצדה יודעת שאין סיכוי לקשר שלה עם פבריציו, והיא נכונה להסתפק בהערצתו של גבר חכם ורב השפעה. את מוסקה, הפוליטיקאי חסר העקרונות, השוו המבקרים לנסיך מטריניץ, המדינאי הדגול של המחצית הראשונה של המאה ה-19. אך מוסקה הוא גם סטנדאל עצמו, הביורוקרט שראה את תככי הפוליטיקה מקרוב. בחייו לא זכה סטנדאל למעמד הבכיר שהוא מייחס לגיבורו. לפבריציו העניק את היופי שלא ניחן בו, למוסקה את הציניות האלגנטית בעמדת השפעה שלא היתה לו מעולם. הפוליטיקה בת זמנו של סטנדאל ממלאת תפקיד חשוב ברומנים הריאליסטיים: תקופת הרסטורציה ב"האדום והשחור" ושלטונו של לואי-פיליפ ברומן שלא הושלם "לוסיין לון" (Lucien Leuwen) זוכים לניתוח רציני. התיאורים הגרוטסקיים של חיי החצר בפרמה, לעומת זאת, גובלים לעתים בפארסה. בכתיבתם הגשים סטנדאל כמיהה נוספת. הוא השתוקק להתחרות עם מולייר בתיאטרון, וכתב סצינות קומיות ברומן. מה עוד שרנוצ'ו-ארנסטו הרביעי השולט בנסיכות זעירה, מבקש לחקות את לואי הארבעה-עשר הגדול, ובכך מחזיר אותנו לתקופתו של מולייר.

אך הדמות הכובשת באמת את לבה של הדוכסית ואת לבו של הקורא איננו מוסקה הציני שאינו מהסס לדכא ביד קשה התקוממות עממית, אלא לוחם החופש, המשורר והרופא פֶרְנַנְטֶה פֶּאֶלָה (Ferrante Palla). פרנטה נידון למוות ונמלט. הוא חי בעוני ונדרף על-ידי הכובשים האוסטרים. יש בו מן הטירוף הנשגב הנערץ על סטנדאל. הוא מוכן לסכן את חייו למען חירות איטליה, והוא כותב שירה גדולה. זה הגבר הראוי באמת לדוכסית שאף היא מונעת על-ידי רגשותיה, ומוכנה להקריב את מעמדה למען אהבה. אין פלא שהשניים נמשכים זה אל זה. פרנטה פאלה והדוכסית יכלו לכַבב באופרה והם מציינים את כל מה שקסם לסטנדאל באיטליה: ספונטניות, רגשות, נכונות למעשים בלתי-צפויים. סטנדאל היודע להיות ציני כמו מוסקה כשהוא מתאר את תככי החצר של פרמה, עובר למחנהו השירי של פרנטה פאלה, כשהוא מתאר רגשות נעלים ונופים רבי הוד. המוטו של הספר לקוח ממשורר שהיה נערץ על סטנדאל, אריוסטו בן המאה ה-16: "לפנים הזמינוני המקומות הקסומים למלא / דפים רבים בקולמוסי". הצירוף של הציטטה מאריוסטו ותיאור מילנו בשנת 1796, יוצרים כבר בפתח הרומן את הזיקה הכפולה שלו לתקופת הרנסנס מחד ולתקופתו של סטנדאל מאידך.

סטנדאל משכיל להעביר בתיאוריו החסכוניים את קסמה של צפון איטליה, על אגמיה, הריה, טירותיה המשקיפות אל המים. גם את רגעי הייאוש והבדידות קל יותר לשאת בנופים היפהפים. תאוות הנדודים האוחזת בפבריציו הנע בין ערים לכפרים, אפיינה אף ביתר-שאת את סטנדאל עצמו שהרבה לנוע בדרכי איטליה, צרפת וארצות אירופה אחרות. הוא היה בין הצרפתים הראשונים שהשתמשו במילה האנגלית "טוריסט" וכתב "זיכרונות של תייר" (Les mémoires d'un touriste) על מסעותיו ברחבי צרפת. ב"מנזר פרמה" מדביק סטנדאל את פבריציו בחדוות הנדודים הזאת. אך באופן פרדוקסלי, מה שגורם לגיבורו אושר יותר מכול הוא הצטמצמות בד' אמותיו של תא הכלא במצודה של פרמה. תאו של פבריציו האסיר מבשר את התא שבו יסיים את חייו במנזר פרמה. אין זה מנזר סתם אלא מנזר קרטוזיאני, chartreuse, מנזר של המסדר הבנדיקטיני, כמו המנזר המפורסם הנמצא סמוך לגרנובל, עיר הולדתו של סטנדאל, הנקרא La grande Chartreuse. סטנדאל הכיר אותו היטב. הסיום, כמו הפתיחה הנפוליאונית, מקשרים את גורלו של האיטלקי פבריציו דל דונגו אל חייו של הצרפתי אנרי בייל.

סטנדאל אהב את ציירי הרנסנס האיטלקיים וחיבה מיוחדת נודעה ממנו לצייר בן המאה ה-16 אנטוניו אלגרי, המכונה קורג'ו (Correggio) על שם כפר הולדתו. בתקופתו נחשב קורג'ו לאמן בדרגתם של בני דורו רפאל ומיכלאנג'לו. קורג'ו קישט בציוריו את הקתדרלה של פרמה ומנזר בעיר. סטנדאל ראה את ציוריו בכנסייה, והתפעל גם מציוריו על נושאים מיתולוגיים. כך מתארת אחת הדמויות המשניות של הרומן את פבריציו הצעיר: "הוא שופע חן, הוא גבוה, נאה, בעל פנים מחייכות תמיד...ומעל לכול, יש לו מין מבט מפיק חושניות ענוגה...פנים בסגנון קורג'ו" (עמ' 81).

גם ציירים אחרים של הרנסנס הרשימו את סטנדאל, ושמש מופיע בספר. יופיין הענוג והעצוב של הנשים בציורי ליאונרדו דה וינצ'י הזכיר לו את מטילדה אהבת חייו. המרקזה דל דונגו, אמו של פבריציו, מזכירה את שלומית בציור מתקופת הרנסנס. "מנזר פרמה" של סטנדאל הוא שיר הלל ליופי, לחירות ולתשוקה, כפי שהם מתגלמים באיטליה, מולדתו השנייה אותה גילה כצעיר נלהב לפני יותר ממאתיים שנה. כיום שותפים להתפעלותו מיליוני הזרים הפוקדים את איטליה, ומתענגים כמו סטנדאל על נופיה, על קסמי האגמים בצפונה, על גבעותיה של טוסקנה, על אוצרות האמנות הספונים בה, על המוסיקה ועל האופרה, על מרחבי הדמיון והחלום הנפרשים בפני התיירים, שסטנדאל סלל להם את הדרך.